

НАЗВИ, ПОВ'ЯЗАНІ З РОДИЛЬНОЮ ОБРЯДОВІСТЮ, В ГОВОРАХ ПІВДЕННО-ЗАХІДНОГО НАРІЧЧЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

О. Д. ПИСКАЧ, кандидат філологічних наук, доцент,
E-mail:olhapyskach@ukr.net
ORCID: 0000-0002-3858-6823

О. М. ГВОЗДЯК, кандидат педагогічних наук, доцент,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
E-mail:hvozdyak@ukr.net
ORCID:0000-0002-5760-576X

Анотація. Статтю присвячено проблемі дослідження назв, пов'язаних з родильною обрядовістю. Об'єктом дослідження є лексична система південно-західного наріччя української мови. Актуальність дослідження зумовлена комплексним лінгвістичним аналізом родильної обрядовості на ширшому діалектному матеріалі. Джерельною базою послужили назви родильної обрядовості, зафіксовані авторами на території Закарпаття, а також вилучені шляхом суцільного відбору зі словників, які репрезентують більшість говорів південно-західного наріччя: гуцульський, бойківський, буковинський, наддністрянський, лемківський і закарпатський. Крім того, до аналізу залучено й фактичний матеріал із інших говорів південно-західного та поліського наріччя, репрезентований у різних наукових працях.

У статті здійснено комплексний лексико-семантичний, словотвірний та ареалогічний аналіз лексики родильного обряду в говорах південно-західного наріччя української мови. Розглянуто назви дій, ознак, пов'язаних із вагітністю та пологами, назви учасників родильного обряду, назви матеріальних предметів родильної обрядовості. На підставі проведеного аналізу виділено дві групи локалізації родильних назв: 1) лексеми, що вживаються в усьому південно-західному діалектному ареалі або в більшості його говорів (у різних фонетичних варіантах); 2) вузьколокальні назви. Крім лексичних, зафіксовано чимало пропозитивних номенів родильної обрядовості, що становлять собою переважно іменникові та дієслівні двокомпонентні сполуки. Доведено, що абсолютна більшість назв, пов'язаних із родильною обрядовістю, утворилася афіксальними способами на базі праслов'янських основ. Високу словотвірну продуктивність демонструють суфікси -й(а, е), -ак, -ик, -чук, -к, -иц', -ин (-ін').

Ключові слова: обрядова назва, номен, семантика, родильна обрядовість, обрядодія

Дослідженню родильного обряду різних україномовних територій (Гуцульщини, Буковини, Бойківщини, Надсяння, Поділля, Закарпаття тощо) присвячені праці діалектологів М. Бігусяка, В. Дроботенко, Л. Хомчак, Ю. Руснак, Т. Тищенко, Н. Хібеби, Н. Коваленко, І. Нібак, етнографів В. Борисенко, Н. Гаврилюк, С. Гвоздевич, Г. Любицької та ін.

Однак поки що бракує комплексного лінгвістичного аналізу родильної обрядовості на ширшому діалектному матеріалі, чим і зумовлена **актуальність**

нашого дослідження, об'єктом якого є лексична система південно-західного наріччя української мови.

Аналіз основних досліджень із зазначеної проблеми. Джерельною базою послужили назви родильної обрядовості, зафіксовані нами на території Закарпаття, а також вилучені шляхом суцільного відбору зі словників, які репрезентують більшість говорів південно-західного наріччя: гуцульський, бойківський, буковинський, наддністрянський, лемківський і закарпатський. Крім того, до аналізу залучено й фактичний матеріал із інших говорів південно-західного та поліського наріччя, репрезентований у різних наукових працях.

Мета дослідження – лексико-семантичний, словотвірний та ареалогічний аналіз назв, пов'язаних із родильною обрядовістю, в говорах південно-західного наріччя української мови.

Матеріали і методи дослідження. У статті використано *описовий* метод і його основні прийоми (інвентаризація та систематизація мовних одиниць). Для отримання повної картини значень, із якими та чи інша лексема відома в досліджуваних говірках, було залучено методику *моделювання, лінгвостатистики* і соціолінгвістичний та етнолінгвістичний аспекти. Крім того, використано методи *зіставлення і спостереження*.

Результати дослідження. Родильний обряд у діалектній мові, на відміну, наприклад, від весільного, представлений меншою кількістю назв, які відносимо до таких лексико-семантичних груп: 1) назви дій, ознак, пов'язаних із вагітністю та пологами; 2) назви учасників родильного обряду; 3) назви матеріальних предметів родильної обрядовості.

1) Назви дій, ознак, пов'язаних із вагітністю та пологами

Семема 'спокусити дівчину, покинувши її вагітною чи з дитиною' представлена номенами: гуц. *звѣсти, скопилічити* [17, с. 176; 14, с. 79]; закарп. *підкопылічити* [наше].

Дію за значенням 'нагуляти чи народити нешлюбну дитину' виражають номенами: гуц. *звѣстисі, скопилічитисі* [17, с. 176; 14, с. 79]; лемк. *приспáтися, скопилитися* [Пир, с. 258; Pavi]; закарп. *скопылічитис'а* [наше].

Семему 'завагітнити' репрезентують назви: бойк. *зайти в т'аготу́, т'аж, т'аш* [15, II, с. 203], бук. *огрубіти* [19, с. 360].

Семема 'бути вагітною' представлена переважно пропозитивними номенами: бойк. *мати за поясом, на часах бути, ходити самодруг* [15, II, с. 130, 363, 202]; лемк. *быти в тяжі* [16, с. 309]; наддністр. *при надії* [21, с. 182]; надсян. *во/на вже г'руба / во во/на г'руба, ходити г'руба, /бути в та'к'ім с'тан'і, в т'ажу /бити, ходити бе'ремѣна* [7, с. 38].

Вагітну жінку відповідно називають: бойк. *груба¹* [15, I, с. 194], *самодва́, самодруг* [15, II, с. 202], *т'агітна, т'ажка* [15, II, с. 308, 309], *черевáта* [15, II, с. 366], *не самá* [15, II, с. 201], гуц. *гру́ба, веремінна, огрядна, самодруга, тешка́ (кішка́), не самá собов* [10, с. 49; 14, с. 54, 155], лемк. *гру́ба* [16, с. 62; 22], закарп. *самодруга, т'ашка* [18, с. 326, 356], *на тых ча/сах, /беремен:а* [наше], бук. *гру́ба* [19, с. 77], наддністр. *гру́ба, пувáжна* [21, с. 97, 219], надсян. *г'руба, г'руба /баба, в т'ажу, в /т'аж'і, в т'ужу, ф /т'аж'і, ф т'ужу, в та'к'ім с'тан'і, бе'ремѣна, бе'ремѣна /ж'інка, бе'ремена, ваг'ітна, та'ка, та'ка /ж'інка* [7, с. 38]. Жінку, яка втретє вагітна, бойки називають *самотрѣтя* [15, II, с. 203]. Усі ці назви вживаються і в поліському наріччі [2, с. 33–35].

Назва *гру́ба* (< псл. *grubъ* [13, I, с. 603]) мотивована зовнішнім виглядом вагітної жінки. Див. також волин., захпол. *г'руба* [9, II, к. 364], *гру́ба* [11, I, с. 331].

Деривати з коренем *тяж-* сягають псл. *тягати* [13, V, с. 697-700]), як і *беремен:а < берем'я* 'тягар' (< псл. *berme*) [13, I, с.173]).

Лексема *вагітна*, що утворена від іменника *вага* [13, I, с. 317], є нормативною [20, I, с. 274]. Див. *вагітна* т.с. [11, I, с. 121].

Семема 'мати викидень, втратити дитину' представлена такими номенами: бук. *стирати, стирети дитину* [19, с. 522]; закарп. *зыйтї, изыйтї* [18, с. 126, 133], *зыйшла дітина* [наше]; надсян. *скїнути дитїну, звергати дитїну, зронїти дитїну, поронїти дитїну, зийшло з неїї, мати неживу дитїну, мати неживоїе* [7, с. 38]. Див. поліс. *скїнула, скїнула, зишла* [2, с. 38].

Семему 'перервати вагітність унаслідок аборту' репрезентують назви: гуц. тільки док., заст. *діти дитїну* [14, с. 63]; бук. *стирати, стирети дитину* [19, с. 522]; закарп. *зверечи* [18, с. 121], *стратїти дитїну, скапарїти дитїну* [наше]. Див. літ. *скїнути, скидати* 'передчасно народжувати; мати викидень' [20, IX, с. 262], *звергати* 'з силою скинути' [20, III, с. 464].

Жінку, яка втратила або передчасно народила дитину, в бойк. і надсян. гов. називають *змітка* [7, с. 39; 15, I, с. 314]. Назва мотивована дієсловом *зметати* (< псл. *metati*) [13, III, с. 448-449], яке частіше вживають щодо тварин, аніж людей. Пор. *змітка* 'кобила, у якої постійно бувають викидні' [11, II, с. 166].

Дію за значенням 'народжувати дитину' представляють по всій території України лексеми *родити* і *рожати*, утворені від псл. *rodъ* [13, VI, с. 89]. Див. діал. *рожати*, літ. *родити* т.с. [20, VIII, с. 595].

Назв, які позначають час і процес народження дитини, в українців набагато більше: бойк. *злогї* [15, I, с. 312], *полїгї, пологї* [15, II, с. 106], *родїни* [15, II, с. 180]; бук. *злогї* [19, с. 168]; закарп. *злогї, родї* [наше]. Див. літ. *родї* [20, VIII, с. 593], *пологї* [20, VII, с. 90], діал. *злогї* [20, III, с. 599] т.с. Пор. також зафіксовані у словнику за ред. Б. Грінченка *родїни* [11, IV, с. 28], *породї* т.с. [11, III, с. 345].

Семема 'годувати дитину груддю' в усьому південно-західному ареалі представлена лексемою *плекати*, що, очевидно, запозичена як карпатський чабанський термін із румунської і молдавської мов [13, IV, с. 437]. Див. ще лемк. *віплекати* 'вигодувати дитину молоком матері' [16, с. 45]; закарп. *плéканка* (ж. р.), *плéканча* (с. р.) 'дитина, яку довго годували груддю' [наше], *плéкане* 'годування груддю', *плекотóря* 'мати, що плекає свою дитину груддю' [18, с. 233] (пор. рум. *plecătoáre* «вівця, яка дає молоко» [13, IV, с. 437]).

Семема 'нянчити дитину' представлена лексемами: бойк. *стóяти* [19, с. 525]; лемк. *пестунчити, пістувати* [22].

Дія за значенням 'хрестити дитину' представлена номенами: бойк. *рстїти* [15, II, с. 194]; гуц. *ирстїти* [10, с. 86], *ристїти* [14, с. 150]; лемк. *крестїти* (док. *окстїти*) [16, с. 149, 214; 22]; закарп. *крестїти* [18, с. 153], *христїти, гирстїти* [наше]; надсян. *хрестїти, кстїти* [6, с. 72].

Відповідно сам обряд хрещення має назви: бойк. *ирстїни, ирщїне* [15, I, с. 326]; гуц. *ирстїни (ершїні, иршїні)* [10, с. 86], *рищїні* [14, с. 151]; закарп. *крéщїне, крестїны* [18, с. 153], *хришч'їн'а, хриш'ч'їн'а, гирш'ч'їн'а* [3, с. 163]; лемк. *крéщїня* [16, с. 150], *кстїны* [22]; надсян. *хре^сстїни, кстїни* [6, с. 72]. Див. літ. *хрестїни, хрéщення* т.с. [20, XI, с. 140, 143], схподіл. *хри^сстїни, хреш'чен'а* т.с. [5, с. 264].

Справляння в церкві богослужіння над жінкою через шість тижнів після пологів має назви: лемк. *выводїны, вывїдки* [16, с. 41]; закарп. *у'вожован'е* т.с. [18, с. 364], *увéденийе, у'водины, у'воджїн'а* [3, с. 164]. Ці номени мотивовані дієсловами *вывóдити* і *звóдити (увóдити)*. Див. схподіл. *вивїд, вивод, ви'води* т.с. [5, с. 265].

2) Назви учасників родильного обряду

Кількість назв, що характеризують маленьку дитину в різних аспектах, відчутно здиференційована:

- 'мале дитя, немовля': бойк. *дúтє, дúтя, дитятейко, дитятóйко, дитятонько, дúке, дикетко, дикéточко, дítвáк, дítвачá, дítвачóк, дítúна, дítúnка, дítúнойка, дítинóчка, дítúnча, дítúще, дítя, дítятко* [15, I, с. 214, 221]; закарп. *дítвáк, дítвачá*, зменш.-пестл. *дítвачóк, дítúна*, ласк. *дítúниця*, зменш.-пестл. *дítúnка* [18, с. 60]; лемк. *дзéцко*, пестл. *дзідзюсь* [16, с. 75];

- 'дитина, народжена в 7 місяців': гуц. *семак, семачє* [10, с. 169]; бук. *семак* [19, с. 481]; закарп. *се^uми/міс'ач:а, се^uмач:а* [3, с. 162];

- 'перша дитина': гуц. *первáк, первáчка* 'перша донька' [10, с. 145]; закарп. *първісток, пърша д'итина, пършойе д'ит'а'ча, пe^uр'шак* [3, с. 161]; наддністр. *пéрвісток, первáк, першáк* [21, с. 196, 198];

- 'найменша, остання дитина в сім'ї': бойк. *мізúnка, мізúйка* [15, с. 442]; закарп. *мізúльник, мізúличка* [18, с. 173]; наддністр. *бах* [21, с. 49], запозичене з польської мови [13, I, с. 152];

- 'вередлива, плаксива дитина': бук. *рéнда, рéндза, рúндза, рúнда* [19, с. 453, 454]; закарп. *крúнда, крúндало, крúндавець, крúндавка, курібало* [18, с. 154, 156];

- 'дитина, яка часто мочиться': бук. згруб. *рóйба²* [19, с. 466]; закарп. *сúкл'а* [наше] – суфіксальний дериват від *сúкати*;

- 'мала дитина, яка ще не вміє вимовляти членороздільні звуки': закарп. *гúндош* [18, с. 57] – суфіксальне утворення від *гúндати*;

- 'хвороблива дитина, яка має поганий апетит': бук. *шквúря* [19, с. 665];

- 'мала дитина, що має гарний, здоровий вигляд': лемк. *бóбас* [16, с. 30].

Для номінації позашлюбної дитини діалектоносії використовують цілу низку номенів, більшість яких має виразно знижену семантику: бойк. *копиля* [15, I, с. 376]; гуц. *байстрє, байстринє, зведєнє* [10, с. 20, 80-81], *звидиньú* [14, с. 79]; бук. *байстрючіна*, знев. *копиля, копилє* [19, с. 22, 223]; лемк. *бáхор, копúля, приплóдок* [16, с. 25, 145, 257], *копыльця, копыльчак, копырдя, копырдяр* [22]; закарп. *кóпыля, кóпылятко* [18, с. 149]; наддністр. *копиля* [21, с. 148].

Крім того, репрезентантами семантичної опозиції «хлопчик» : «дівчинка» в південно-західних українських говорах виступають переважно спільнокореневі суфіксальні деривати: бойк. *кобил, копив, копиляк, копильчук, копцюх* [15, I, с. 376]; *байстир, байструк, копил і байстріця, байстручка, копилúця* [10, с. 20], *копилúці* [14, с. 98]; бук. згруб. *кóпил, копилéць, копилюк, копиляк* [19, с. 222] і згруб. *байстріца, байстріця* [19, с. 22]; лемк. *бáйструк, копúляк* [16, с. 22, 145]; закарп. *кóпыл, копылúця, копыльчúк, копылúця, копылка* [18, с. 149]; наддністр. *бáйштер, бáстир, копúлик, копилюк, копиляк, коплáк, копол, кополяк* [21, с. 44, 49, 148].

Часто вживаються й назви з іншими коренями: бойк. *бéнькарт*, заст., *найда, найдúх, найдушка, пожалúвник, покропúвник* [15, I, с. 48, 74, 467; II, 97, 102]; бук. *бéнькерт, бéнькарт, побурєнница, побурянница* [19, с. 28, 434]; лемк. *бéнкарт* [16, с. 27]; наддністр. *бúнгарт, саморóб* [21, с. 62, 234]; надсян. *байстриук, покропúвник, покропúвниц'а* [7, с. 46]. Лексема *бéнькарт* (*бéнькерт, бéнькарт, бúкарт, бúнгарт*) запозичена з німецької мови через польське посередництво (пол. *bęnkart*) [13, I, с. 167]. Окремі з них побутують і в інших українських говорах: захпол. *байструк, байстриючка, бахúр, бахúрка, кропúўник, кропúўниц'а*, знев. *покропúўник* [8, с. 9, 14, 254, 419].

В окремих говорах дитина, як правило, нехрещена, стає об'єктом міфологічних вірувань: бойк. *потúрча* 'дитина, яка вмерла без хрещення' [15, II,

с. 125]; гуц. *обмінник* 'підмінена, обмінена дитина' [17, с. 121]; бук. заст., міфол. *обмінник* 'вередлива, плаксива дитина, яку, за повір'ями, підкинула матері нечиста сила, забравши в неї її власну' [19, с. 352].

Жінку під час пологів або кілька днів потому називають: бойк. *поліжкня*, *поліжкь'н'а*, *поліжниця*, *поліжниц'а* [15, II, с. 106]; бук. *поліжниця* [19, с. 442]; закарп. *по'л'ушкын'а*, *поро'д'іл'а*, *роже'ниц'а*, *родже'ниц'а* [18, с. 262; 3, с. 161].

Дівчину, яка народила позашлюбну дитину, зазвичай номінують: бойк. *завітка* [15, I, с. 263]; гуц. *зведи́нці* [14, с. 79]; бук. заст., рідк. *зведи́нця*, *звиди́нці* [19, с. 154]; лемк. *преспáнка*, *приспáнка* [16, с. 253; 22]; закарп. *звѣдениця* [18, с. 121], *зведені́ця* [наше]; наддністр. *завітка* [21, с. 118]; *яка* > *с'курвилас'і*, <та, яка> *с'і за'вила*, <та, яка> *с'і з'вела*, <та, яка> *покро'пивника* /*маїе* [7, с. 40]. Див. заст. *покрітка* [20, VII, с. 49], захпол. *покрітка* т.с. [8, с. 419].

Мотиваційними базами для однослівних номенів є спільнокореневі дієслова *завіти(ся)*, *звести(ся)*, *при(е)спáти(ся)*, *покріти*. Пор. також фразему *звести дівку* 'звabити дівчину й покинути' [11, II, с. 134], *звестися* 'піддатися спокусі, звabитися' [20, III, с. 492–493].

Безплідну жінку називають: гуц. *бездітниці* [10, с. 22], образл. *порóхні* [14, с. 140], *яловéга* [14, с. 194–195]; бук. *ялова* [19, с. 686]; закарп. *бездіткын'а* [18, с. 21], зневажл. *яловéга* [наше].

Семема 'повитуха, жінка, яка приймає дитину в породіллі, допомагає при пологах' репрезентована в усіх говорах південно-західного наріччя номеном псл. походження *ба́ба*, від якого утворилися *ба́бити* 'бути бабою, акушеркою', *ба́бництво* 'акушерство', *баба-спови'л'туха* [4, с. 14; 10, с. 19; 17, с. 10; 14, с. 21; 18, с. 18; 19, с. 20; 21, с. 39]. Крім того, в окремих говорах побутують назви з іншими коренями: бойк. *моші* [15, с. 455]; бук. *моша* [19, с. 298–299] румунського походження [13, III, с. 526]; закарп. *повивáля* [18, с. 121], що пов'язане з дієсловом *повивáти* 'загортати повивачем, пелюшкою (немовля)'. Див. заст. *ба́ба* т.с. [20, I, с. 75]; захпол. *бабу́н'а*, *бра́на ба́ба* [8, с. 7, 30]; надсян. *ба́бка*, *крайба́бка* [7, с. 43]. Усі назви архаїзувалися, оскільки сьогодні ніхто не народжує вдома, за винятком хіба що екстремальних ситуацій.

Жінку або чоловіка, які бавлять дитину, відповідно називають: бойк. *баві́ля*, *баві́льник*, *баві́нник* [15, I, с. 38]; лемк. *пістунка* [22].

Для номінації хрещених батьків у всіх говорах південно-західного ареалу використовують румунізми *нанáшка*, *нанáшко* та їх фонетико-словотвірні варіанти: лемк. *нона́шка*, *нона́шко* [16, с. 200], бойк. *нанашок* [15, I, с. 471], бук. *нанáшул* [19, с. 315], закарп. *нанáшкул'а* [12, I, с. 49–50], *нанáшка*, *нанáшко* [наше].

Крім вищеназваних, побутують ще й номени, які, однак, не є дублетними відповідниками в одній і тій же говірці певного говору: бойк. *ма́точка* [15, I, с. 434]; бук. *ма́тка* [19, с. 280]; гуц. *ма́тка* [10, с. 121]; закарп. *ма́точка*, *ба́те'чко* [18, с. 21, 169], *тота́йко*, *тата́йко*, *ма́т'унка*, *гота́йка*, *тата́йка* [12, I, с. 49–50]; наддністр. *ма́ма*, *маму́сі*, *маму́ська*, *маму́ся*, *мату́сі*, *паніма́тка* [21, с. 167].

Синонімічними відповідниками до вищенаведених назв у межах однієї говірки виступають: бойк. *хрещений ба́т'ко*, *хрісний ба́тько*, *хрісна ма́ти* [15, II, с. 346]; надсян. *хрѣсний та́то*, *хрѣсна ма́ма*, *похрѣсний та́то*, *похрѣсна ма́ма* та ін. [7, с. 51–52]. Див. літ. *хрещѣна мати*, *хрещѣний батько* т.с. [20, V, с. 138]; захпол. *хрѣсний*, *хрѣсна*, *хрѣсний ба́т'ко*, *хрѣсна ма́ти*, *хрѣсни ба́т'ко*, *хришчо́ни(й)*, *хришчо́на*, *хришчо́ний ба́т'ко*, *хришчо́на ма́мка*, *хришчо́на ма́ти*, *хришчо́нці'о* [8, с. 588–590].

Хлопчик стосовно своїх хрещених батьків має назви: гуц. *фїїн (філі́н, фін)* [10, с. 197; 14, с. 175]; закарп. *х'ресник, пох'ресник, пок'ресник, кре^снови^сц', фін, фїйи'н, фі́лин* [12, I, с. 51]; наддністр. *фїїн* [21, с. 262]; надсян. *похрѣсник* та ін. [7, с.48]. *Х'ресник, пох'ресник* – суфіксальні утворення від *хрестити, похрестити*, а *фїїн (філі́н, фін)* – запозичення з румунської мови [13, VI, с. 101]. Див. захпол. *хрѣсник, хришчѣник, хришчѣник* т.с. [8, с. 589].

Дівчинка стосовно її хрещених батьків має назви: гуц., *фїїна (філі́на, фі́на)* [10, с. 197; 14, с. 175]; закарп. *х'ресниця'а* [18, с. 405], *пох'ресниця'а* [3, с. 163]; наддністр. *фїїна* [21, с. 262]. Усі лексеми є суфіксальними дериватами від відповідників чоловічого роду. Див. захпол. *хрѣсниця'а, хришчѣниця'а, хришчѣниця'а, хришчѣница* та ін. т.с. [8, с. 589–590].

Хрещені батьки своїх хрещених дітей називають: бойк. *хресн'ата* [15, II, с. 346]; закарп. *пох'рис'н'ата* [3, с. 163].

3) Назви матеріальних предметів родильної обрядовості

Білу матерію, яку дарують хрещені батьки новонародженій дитині і в яку сповивають її після обряду хрещення, у всіх говорах південно-західного (і не тільки) наріччя називають *крї́жма (крижма́), крї́жмо (крижмо́)* (переважно жін. р.). Ця ритуальна назва розширила свою семантику і в багатьох говорах позначає будь-який дарунок новонародженій дитині. Запозичена через польське і згодом чеське посередництво з давньоверхньонімецької мови [13, III, с. 90]. Див. діал. *крї́жма*, літ. *крї́жмо* т.с. [20, IV, с. 343].

Колиску, тобто невеличке ліжечко для снання і колисання дитини, в усіх південно-західних говорах номінують *колї́(у)ска* – суфіксальний дериват від псл. *kolysati [13, II, с. 511]) і тільки в бук. *рѣля* [19, с. 453] (< з псл. *rdьlь [13, V, с. 54]) та *чѣйданка* 'колиска, підвішена на чотирьох мотузочках до стелі' [19, с. 638]. Див. літ. *колї́ска* т.с. [20, IV, с. 222], захпол. *зѣйдашка* [8, с. 94].

Висновки. Щодо походження абсолютна більшість назв, пов'язаних із родильною обрядовістю, утворилася суфіксальним, префіксальним чи префіксально-суфіксальним способом на базі праслов'янських основ. Високу словотвірну продуктивність для номінації осіб та обрядодій демонструють іменникові суфікси *-й(а, е) (дїтя(є), дїке* 'дитина', *байстря(є), копї(у)ля(є)* 'позашлюбна дитина), *-ак (дїтв́ак* 'дитина', *перв́ак, перш́ак* 'перший хлопчик у сім'ї', *сем́ак* 'хлопчик, народжений у сім місяців', *копиляк, копл́ак, кополяк* 'позашлюбний хлопець'), *-ик (х'ресник, пох'ресник* 'хрещеник', *обмінник* 'підмінена, обмінена дитина'), *-чук (копильч́ук* 'позашлюбний хлопець'), *-к (змїтка* 'жінка, яка втратила або передчасно народила дитину', *завїтка, присп́анка* 'дівчина, яка народила позашлюбну дитину', *найдўшка* 'позашлюбна дівчинка', *плѣканка* 'дівчинка, яку довго годували груддю'), *-иц' (байстрі́ця, копилї́ця* 'позашлюбна дівчинка', *рже^сниця'а, зведєні́ця* 'дівчина, яка народила позашлюбну дитину'), *-ин (-ін') (ирстї́ни, крестї́ны, кстини, хре^сстї́ни, кстї́ни, крѣціне, хришч'ін'а* 'обряд хрещення немовляти', *выводї́ны, уводи́ны, уводжін'а* 'справляння в церкві богослужіння над жінкою через шість тижнів після пологів') тощо.

У складі префіксально-суфіксальних утворень найвищу продуктивність мають моделі *по-+-ник, по-+-ниц', без-+-ин, без-+-(н)иц', з(с)+и: пожалї́вник, покропї́вник* 'позашлюбний хлопчик', *полї́жкня, полї́жниця* 'породілля', *бездї́тницї, бездї́ткын'а* 'бездітна жінка', *скопилї́ти, скопилї́чити* 'спокусити дівчину, покинувши її вагітною чи з дитиною' та ін.

Нечисленні деривати утворені шляхом субстантивації прикметників із суфіксами *-н-, -к-: т'агї́тна, т'аж(ш)ка, бѣре́мен:а* 'вагітна'.

Незначна частина лексем (переважно назв осіб) запозичена з румунської: *моші, м'оша* 'повитуха', *фїїн (філіїн, фін)* 'хрещеник', *нан'ашка* 'хрещена мати', *нан'ашко* 'хрещений батько', *плекот'оря* 'мати, що плекає свою дитину груддю'; з польської: *дз'єцко* 'дитина', *бах* 'найменша, остання дитина в сім'ї'; через польську з німецької мови: *б'єнькарт* 'позашлюбна дитина', *крїжма (крїжмо)* 'дарунок новонародженій дитині' тощо.

Ареалогічний аналіз засвідчив наявність говіркових паралелей у складі родильної лексики південно-західного наріччя. Це стосується переважно таких лексико-семантичних груп: 1) назв дій, ознак, пов'язаних із вагітністю та пологами; 2) назв учасників родильного обряду.

На підставі проведеного аналізу можна виділити дві групи локалізації родильних назв: 1) лексеми, що вживаються в усьому південно-західному діалектному ареалі або в більшості його говорів (у різних фонетичних варіантах): *гр'уба, т'ашка, т'єшка (кішка), б'єремен:а, черев'ата* 'вагітна'; *р'одити, рож'ати* 'народжувати дитину'; 2) вузьколокальні назви: наддністр. *пув'ажна*, закарп. *самодру'га* 'вагітна'; бойк. *самотр'єтя* 'жінка, яка втретє вагітна'; закарп. *плекот'оря* 'мати, що плекає свою дитину груддю' тощо.

Крім лексичних, фіксуємо чимало пропозитивних номенів родильної обрядовості, що становлять собою переважно іменникові та дієслівні двокомпонентні сполуки: *мати за п'оясом, на часах бути, ходити самодру'г, бити в тяжі* 'бути вагітною'; *стир'ати, стир'ети дитину, з'йшла діт'їна, діти діт'їну стр'ат'їти діт'їну, скапар'їти діт'їну, ск'їнути діт'їну, зв'єргти діт'їну, зрон'їти діт'їну, порон'їти діт'їну, з'йшло з н'єї* 'мати викидень, втратити дитину', 'перервати вагітність унаслідок аборту' та ін.

Список умовних скорочень

бойк. – бойківський (говір), бук. – буковинський (говір), волин. – волинський (говір), гуц. – гуцульський (говір), див. – дивитися, діал. – діалектизм, закарп. – закарпатський (говір), заст. – застаріле (слово), захпол. – західнополіський (говір), зневажл. – зневажливе (слово), лемк. – лемківський (говір), літ. – літературне (слово), наддністр. – наддністрянський (говір), надсян. – надсянський (говір), образл. – образливе (слово), пор. – порівняти, псл. – праслов'янська (мова), т.с. – те саме значення.

Список використаних джерел

1. Миголинець, О. Назви осіб у лексиці народної медицини українських закарпатських говірок [Текст] / Ольга Миголинець // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць. – Ужгород, 2009. – Вип. 13. – С. 71–75.

2. Никончук, М.В. Поліська лексика народної медицини та лікувальної магії [Текст] / М. В. Никончук, О. М. Никончук, В. М. Мойсієнко. – Житомир: Полісся, 2001. – 148 с.

3. Пискач, О. Акціональні і номінативні аспекти родильної обрядовості в говірках Міжгірського району Закарпатської області [Текст] / Ольга Пискач // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. – Ужгород, 2011. – Вип. 24. – С. 160–166.

4. Руснак, Ю. М. Лексика родинних обрядів у буковинському діалекті: автореф. дис. ... канд. філол. наук [Текст]: 10.02.01 «Українська мова» / Юлія Маноліївна Руснак. – Чернівці, 2010. – 21 с.

5. Тищенко, Т. Номінація обрядодій післяпологового та соціалізуючого етапів родильного обряду у східноподільських говірках / Тетяна Тищенко // Наукові

записки. Серія: Філологічні науки. – Вип. 86. – С. 263–269. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Nz/Fil/2009_86/statti/42.pdf.

6. Хомчак, Л. Надсянсько-західнополіські лексичні паралелі на прикладі родинно-обрядової лексики [Текст] / Леся Хомчак // Волинь–Житомирщина. – 2008. – № 18. – С. 65–74.

7. Хомчак, Л. Назви учасників родильного обряду на Надсянні [Текст] / Леся Хомчак // Діалектологічні студії. 8: Говори південно-західного наріччя. – Львів, 2009. – С. 36–55.

Джерела ілюстративного матеріалу

8. Аркушин, Г. Словник західнополіських говірок [Текст] / Г. Л. Аркушин. – Луцьк, 2016. – 648 с.

9. Атлас української мови: У 3 т. – Т. II: Волинь, Наддністрянщина, Закарпаття і суміжні землі [Текст]. – Київ, 1988. – 520 с.

10. Гуцульські говірки. Короткий словник [Текст] / Відп. ред. Я. Закревська. – Львів, 1997. – 232 с.

11. Словарь української мови [Текст] / За ред. Б. Грінченка. – К., 1907–1909. – Т.1–4.

12. Дзендзелівський, Й. О. Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області УРСР (України): Лексика [Текст] / Й. О. Дзендзелівський. – Ужгород, 1958 – 1993. – Ч. I – III.

13. Етимологічний словник української мови: В 7 т. [Текст] – К., 1982–2006. – Т.1–5.

14. Неґрич, М. Скарби гуцульського говору: Березові [Текст] / Неґрич Микола. – Львів, 2008. – 224 с.

15. Онишкевич, М. Й. Словник бойківських говірок [Текст] / М. Й. Онишкевич. – К.: Наукова думка, 1984. – Ч. 1–2.

16. Пиртей, П. С. Словник лемківської говірки: матеріали для словника [Текст] / П. С. Пиртей. – Legnica-Wrocław, 2001. – 460 с.

17. Піпаш, Ю., Галас, Б. Матеріали до словника гуцульських говірок [Текст] / Ю. Піпаш, Б. Галас. – Ужгород, 2005. – 266 с.

18. Сабадош, І. Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району [Текст] / Сабадош Іван. – Ужгород: Ліра, 2008. – 480 с.

19. Словник буковинських говірок [Текст] / Кол. авт., ред. Н. В. Гуйванюк, К. М. Лук'янюк. – Чернівці: Рута, 2005. – 688 с.

20. Словник української мови [Текст] / Редкол.: Білодід І. К. [голова] та ін. – К.: Наук. думка, 1970 – 1980. – Т. 1–11.

21. Шило, Г. Наддністрянський регіональний словник [Текст] / Шило Гаврило. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. – 288 с.

22. Pavlešin, A. Mali rječnik lemківskog govora ukrajinskog jezika / Aleksa Pavlešin. – Zagreb, 2007. – 292 s. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.twirpx.com/file/1795598/

References

1. Myholynets, O. (2009). Nazvy osib u leksytsi narodnoi medyzyyny ukrainskykh zakarpatskykh hovirok [Names of individuals in folk medicine vocabulary of Ukrainian Transcarpathian patois]. Suchasni problemy movoznavstva ta literaturoznavstva: Zbirnyk naukovykh prats. Uzhhorod, Vyp. 13, p. 71–75.

2. Nykonchuk, M. V. (2001). Poliska leksyka narodnoi medytsyny ta likuvalnoi mahii [Polissya vocabulary of folk medicine and medicinal magic] / M. V. Nykonchuk, O. M. Nykonchuk, V. M. Moisienko. Zhytomyr, 148 p.

3. Pyskach, O. (2011). Aktsionalni i nominatyvni aspekty rodylnoi obriadovosti v

hovorkakh Mizhhirskoho raionu Zakarpatskoi oblasti [Actional and nominative aspects of the ritual pertaining to the birth of a child in Mizhhirya region patois of Transcarpathia]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seria: Filolohia. Uzhhorod, Vyp. 24, p. 160–166.*

4. Rusnak, Yu. M. *Leksyka rodynnykh obriadiv u bukovynskomu dialekti: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. Nauk: spets. 10.02.01 „Ukrainska mova“ (2010) [Family rituals vocabulary in Bukovyna dialect: abstract of Thesis of Candidate Degree in Philology: speciality 10.02.01 “Ukrainian Language”]. Cherniv. nats. univ-t im. Yu. Fedkovycha. Chernivtsi, 2010, 21 p.*

5. Tyshchenko, T. *Nominatsia obriadodii pisliapohovoho ta sotsializuiuchoho etapiv rodylnoho obriadu u schidnopilskykh hovirkakh [Nomination of postpartum and socializing periods pertaining to the birth of a child in eastern Polissya patois]. Naukovi zapysky. Seria: Filolohichni nauky. Vyp. 86, p. 263–269. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Nz/Fil/2009_86/statti/42.pdf.*

6. Khomchak, L. (2008). *Nadsiansko-zakhidnopoliski leksychni paraleli na prykladi rodynno-obriadovoi leksyky [Nadsyansko-zakhidnopoliski lexical parallels on the basis of family rituals vocabulary]. Volyn-Zhytomyrshchyna, № 18, p. 65–74.*

7. Khomchak, L. (2009). *Nazvy uchasnykiv rodylnoho obriadu na Nadsyianni [Names pertaining to the birth of a child in Nadsyannya] / Dialektolohichni studii. 8: Hovory pivdenno-zachidnoho narichcha. Lviv, p. 36–55.*

Conditional reductions of dictionaries

8. Arkushyn, H. (2016). *Slovnyk zachidnopoliskykh hovirok [Dictionary of Western Polissya patois]. Lutsk, 648 p.*

9. *Atlas ukrainskoi movy: U 3 t. – T. II (1988): Volyn, Naddnistrianshchyna, Zakarpattia I sumizhni zemli [Atlas of Ukrainian language in 3v: v2 Volyny, Naddistryanshchyna, Zakarpattia and adjacent lands]. Kyiv, 520 p.*

10. *Hutsulski hovirky. Korotkyi slovnyk (1997) [Hutsul patois. Abridged dictionary]. Lviv, 232 p.*

11. *Slovar ukrainskoi movy (1907–1909). [Dictionary of Ukrainian language]. Za red. B. Hrinchenka T. 1–4.*

12. *Dzendzelivski, Y. O. (1958–1993). Linhvistychnyi atlas ukrainskykh nadodnykh hovoriv Zakarpatskoi oblasti URSS (Ukraina) [Linguistic atlas of Transcarpathian region patois of Ukrainian language URSS (Ukraine): Vocabulary]. Ch. I – III.*

13. *Etymolohichni slovnyk ukrainskoi movy: v 7 t. (1982–2006) [Etymology dictionary of Ukrainian in 7 v.]. K., T. 1–5.*

14. *Negrych, M. (2008). Skarby hutsulskoho hovu: Berezovy [Treasures of Hutsul patois: Berezovy]. Lviv, 224 p.*

15. *Onyshkevych, M. Y. (1984). Slovnyk boikivskykh hovirok [Dictionary of Boiky patois]. K.: Naukova dumka. Ch. 1–2.*

16. *Pyrtei, P. S. (2001). Slovnyk lemkiivskoi hovirky: materialy dla slovnyka [Dictionary of Lemky patois: materials for the dictionary]. Legnica-Wroclaw, 460 p.*

17. *Pipash, Yu., Halas, B. (2005). Materialy do slovnyka hutsulskykh hovirok [Materials for Hutsul patois dictionary Materials for Hutsul patois dictionary]. Uzhhorod, 266 p.*

18. *Sabadosh, I. Slovnyk zakarpatskoi hovirky sela Sokyrnytsia Chustskoho raionu (2008) [Dictionary of Transcarpathian patois of the village of Sokyrnytsia Hust region]. Lira, 480 p.*

19. *Slovnyk bukovynskykh hovirok (2005) [Dictionary of Bukovyna patois] / Kol.*

avt., red. N. V. Huivaniuk, K. M. Lukianiuk. Chernivtsi: Ruta, 688 p.

20. Slovník ukrajskoi movy (1970–1980) [Ukrainian language dictionary] / Redkol.: Bilodid I. K. [holova] ta in. K.: Nauk. dumka, T. 1–11.

21. Shylo, H. (2008). Naddnistrianski regionalnyi slovník [Naddnistriansky regional dictionary]. Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy, 288 p.

22. Pavlešin, A. (2007). Mali rječnik lemkijskog govora ukrajinskog jezika. Zagreb, 292 p. [Elektronni resurs]. – Rezhym dostupu: www.twirpx.com/file/1795598/

НАЗВАНИЯ, СВЯЗАННЫЕ С РОДИЛЬНОЙ ОБРЯДНОСТЬЮ, В ГОВОРАХ ЮГО-ЗАПАДНОГО НАРЕЧИЯ УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА

О. Ф. Пискач, О. М. Гвоздяк

Аннотация. Статья посвящена проблеме исследования названий, связанных с родильной обрядностью. Объектом исследования является лексическая система юго-западного наречия украинского языка. Актуальность исследования обусловлена комплексным лингвистическим анализом родильной обрядности на широком диалектной материале. Источниковой базой послужили названия родильной обрядности, зафиксированные авторами на территории Закарпатья, а также путем сплошного отбора из словарей, которые представляют большинство говоров юго-западного наречия: гуцульский, бойковский, буковинский, Надднестрянский, лемковский и закарпатский. Кроме того, к анализу привлечен и фактический материал с других говоров юго-западного и полесского наречия, представленный в различных научных трудах.

В статье осуществлен комплексный лексико-семантический, словообразовательный и ареалогический анализ лексики родильного обряда в говорах юго-западного наречия украинского языка. Рассмотрены названия действий, признаков, связанных с беременностью и родами, названия участников родильного обряда, названия материальных предметов родильной обрядности.

На основании проведенного анализа выделены две группы локализации родильных названий: 1) лексемы, предпринимаемых во всем юго-западном диалектном ареале или в большинстве его говоров (в разных фонетических вариантах) 2) узколокальных названия. Кроме лексических, зафиксировано немало пропозитивных номенов родильной обрядности, составляющие собой преимущественно существительные и глагольные двухкомпонентные соединения. Доказано, что абсолютное большинство названий, связанных с родильной обрядностью, образовалось аффиксальными способами на базе праславянских основ. Высокую словообразовательную производительность демонстрируют суффиксы -й(а, е), -ак, -ик, -чук, -к, -иц', -ин (-ін').

Ключевые слова: обрядовое название, номен, семантика, родильная обрядность, обрядодействие

NAMES PERTAINING TO THE CELEBRATION OF THE BIRTH OF A CHILD IN SOUTHWEST PATOIS OF THE UKRAINIAN LANGUAGE

O. F. Pyskach, O. M. Hvozdyak

Abstract. The investigation of rituals pertaining to the celebration of the birth of a child in different regions of Ukraine (Hutsul, Bukovyna, Boiky, Nadsyannya, Podillya, Zakarpattya etc.) was dealt with in the works of such dialectologists as: M. Bihusyak, V. Drobotenko, L. Homchak, Y. Rusnak, T. Tyshchenko, N. Hibeb, N. Kovalenko, I. Nibak and ethnographers V. Borysenko, N. Havrylyuk, S. Hvozdevych, H. Lyubytka and others.

But the lack of complex linguistic analysis of the given topic on a wider dialectal material has predetermined the relevance of our research, the object of which is lexical system of the southwest patois of the Ukrainian language.

Names pertaining to the celebration of the birth of a child used on the territory of Zakarpattia and taken from the dictionaries of Hutsul, Boiky, Bukovyna, Lemky, Naddnistryanshchyna and Zakarpattia patois applying the method of complete selection served as the material for our investigation. We also added some examples from other patois of south west and Polissya regions, which were mentioned in different scientific works.

The descriptive method and its main devices (inventory and systematization of language units), contrastive-comparative method have been used in the process of investigation. In order to obtain a complete picture of meanings fixed in this or that lexeme of the investigated patois we have employed simulation, linguostatics, sociolinguistic and ethnolinguistic aspects.

The aim of our research is lexico-semantic, word-building and aerographic analysis of the names pertaining to the celebration of the birth of a child in southwest patois of the Ukrainian language.

The ritual under study has fewer names in comparison with those referring to wedding ones. There can be distinguished such semantic groups of these words: 1) names of actions and characteristics connected with pregnancy and birth delivery; 2) participants of the ritual celebrating the birth of a child; 3) names of different objects connected with the above-mentioned ritual.

What concerns the origin of the names we should note that the majority of them were formed by means of suffixes, prefixes or both on the basis of the primitive Slavonic language. Such noun suffixes as y(a,e),-ak, -yk,-chuk, -k, -yts, yn(in) etc. display high word-building productivity in the process of nomination.

The models po+nyk, po+nyts, bez+yn, bez+-(n)yts, z(s)+ yta etc. have the highest level of productivity in prefixal-suffixal formations.

Few derivatives are formed by substantivizing adjectives with suffixes -n-, -k-.

A small number of lexemes (mostly the names of individuals) are borrowed from Romanian: moshi, mosha "midwife", fiin(filyn, fin) "godson", nanashka "godmother", nanashko "godfather"; Polish: dzetsko "child", bah "the youngest, last child in the family; German through Polish: benycart "bastard", kryzhma(kryzhmo) "a present to a newborn child".

Areographic analysis showed the existence of the parallels in the investigated vocabulary of the southwest patois. This mainly refers to such lexico-semantic groups: 1) names of actions and characteristics connected with pregnancy and birth delivery; 2) participants of the ritual celebrating the birth of a child.

As a result of our analysis we can distinguish two groups of localization of the names under investigation: 1) lexemes used in the whole southwest patois area or in the majority (of them in different phonetic variants); 2) names with narrow localization.

Besides lexical units we have also observed a lot of proposition nomens pertaining to the celebration of the birth of a child which in most cases are noun or verb two-component units.

Keywords: *name of the ritual, nomen, semantics, ritual pertaining to the celebration of the birth of a child, ritual*